

TAFOFIEL 008 – september 2011

Sinds februari 2010 mag u van Epitaaf vzw op gepaste tijd een nieuwsbrief in uw mailbox verwachten. Wij hopen u op deze manier beter en sneller te informeren over onze activiteiten.

Worden behandeld in deze Tafofiel 008

1. Open Monumentendagen 17 en 18 september 2011 met als thema "Restauratie en Conservatie".
2. Ledenactiviteit: Natuurlijk begraven, 2 oktober 2011 te Schoonselhof
3. Funeraire activiteiten: Open Monumentendag Vlaanderen en 'Conflict'
4. Verslagen van voorbije activiteiten
5. Brochure Monumentenwacht: Onderhoud van funerair erfgoed
6. Restauratieproject: Het grafmonument van kunstschilder Jozef Lies (1821-1865)
7. Bloemlezing uit de pers
8. Artikel: De dans ontsprongen? De afgebeelde dood in Serienscheine (slot)

De naam Tafofiel, uit het Grieks "taphos" = graf, en "philos" = vriend, een gepaste naam dus voor de elektronische nieuwsbrief van Epitaaf vzw.

Veel leesplezier.

“RESTAURATIE EN CONSERVATIE”

Open Monumentendagen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

17-18 september 2010, 10u-18u

Museum voor Grafkunst, O.L.V. - Voorplein 16, 1020 Laken

De Open Monumentendagen Brussel 2011 staan in het teken van het thema “Conservatie & restauratie”. Dit is een uitstekende gelegenheid om stil te staan bij de problematiek van conservatie en restauratie van het funerair erfgoed, aan de hand van verschillende restauratieprojecten waarbij Epitaaf vzw betrokken was.

In haar 26 jarig bestaan was Epitaaf vzw de aanvoerder van een aantal restauratieprojecten waarbij uiteenlopende aspecten van onderzoek en restauratie van het funerair erfgoed werden uitgediept. In de Nieuwsbrief konden de leden lezen hoe diverse restauratieprojecten van graftekens op het kerkhof van Laken werden aangepakt. Deze waren niet enkel belangrijk voor de specifieke graftekens, maar leverden ook kennis op voor volgende projecten. Enkele van deze restauraties worden in een tentoonstelling belicht.

Het monumentale grafmonument van Ghémar werd omstreeks 1872 op het kerkhof van Laken opgericht voor de zusters Henriette (1820-1888) en Sophie-Elise (1829-1864) Ghémar. Het monument werd gemaakt naar een ontwerp van de gereputeerde, in Parijs gevestigde Albert Ernest Carrier-Belleuse (1824-1887) Foto's tijdens restauratie.

Mogelijk nog belangrijker voor Epitaaf is het lopende restauratieproject van de voormalige ateliers van de grafbeeldhouwers Salu te Laken. Door een confrontatie van foto's die Nadine Tassel maakte vlak voor de aanvang van de restauratie – inmiddels al bijna 20 jaar geleden – met de huidige toestand wordt duidelijk gemaakt hoe de transformatie van het atelier Salu tot museum voor grafkunst langzaam maar zeker vordert.

Epitaaf stelt ook alles in het werk om haar collectie gipsen in goede staat te brengen. Met het VIOE (nu agentschap Onroerend Erfgoed) werd een samenwerkingsverband gesloten, waarbij een aantal gipsen van de collectie professioneel worden gereinigd en gerestaureerd. In een visuele presentatie worden enkele uitdagingen van deze specifieke restauraties uitgelicht.

Het grafmonument van pianiste Marie Pleyel (1811-1875) werd in 1876 gemaakt door de Brugse beeldhouwer Henry Pickery (1828-1894) en werd geschonken door haar leerlingen van het conservatorium. Foto's tijdens en na restauratie.

3

Praktisch:

Er zijn doorlopend rondleidingen over het onderhoud, de conservatie en restauratie van het funerair erfgoed in het Museum voor Grafkunst. Rondleidingen over dit thema op het kerkhof van Laken, op zaterdag én op zondag, om 10.30.u (Fr.), 11.30.u (NI.) 14.30.u (Fr.) 15.30.u (NI.).

In de onmiddellijke nabijheid staan diverse andere restauratieprojecten in de kijker o.a. van de Onze-Lieve-Vrouwkerk, de Japanse toren en het Monument Leopold I in het park van Laken – voor meer details consulteer de OMD gids online : <http://www.monument.irisnet.be/nl/sensibi/newsomd.htm>.

Zoals elk jaar verschijnt er een publicatie waarin het thema van de OMD wordt uitgediept. Deze publicatie bevat een inleidend hoofdstuk over de geschiedenis van de monumentenzorg van de hand van Linda Van Santvoort, voorzitter van Epitaaf vzw.

(Noteer dat zondag een autoloze zondag is in het hele Brusselse hoofdstedelijke gewest en Epitaaf dan te voet, met de fiets en met openbaar vervoer te bereiken is – Treinstation Bockstael , bus 53, 49-89-88 Bockstaelplein op 10 min. Wandelafstand/ Tram 94 Halte Prinses Clémentine op 5 min.)

LEDENACTIVITEITEN

Natuurlijk begraven, lezing en plaatsbezoek

Kasteel Schoonselhof, 2 oktober 2011, gratis voor leden, 5 euro voor niet-leden

INSCHRIJVEN TEN LAATSTE OP 26 SEPTEMBER

Foto Laurent Vrijders

Milieuvriendelijk afscheid nemen van onze overledenen komt de laatste tijd regelmatig ter sprake in de pers. Pierre Brewée is al langer vertrouwd met het fenomeen en samen met fotograaf Laurent Vrijders trok hij op pad om een kijkje te nemen op de Nederlandse en Duitse natuurbegraafplaatsen. Deze uitstap resulteerde in een lezing met PPS-voorstelling die gepresenteerd wordt op de ledendag van Epitaaf vzw. Daarna volgt door een debat waarbij U de kans krijgt vragen te stellen. Als afsluiter is er een bezoek aan het urnenbos van de Antwerpse begraafplaats Schoonselhof, de eerste natuurbegraafplaats van Vlaanderen die op 1 januari 2011 in gebruik werd genomen. Dit gebeurt onder begeleiding van Hendrik De Bouvre, afdelingshoofd begraafplaatsen.

* 13.30.-16.00.u: Afspraak in het kasteel op het domein Schoonselhof, Krijgsbaan te Antwerpen. Zowel de rondleiding als de lezing worden gratis aangeboden aan de leden van Epitaaf. Inschrijven is echter verplicht: ten laatste op 26 september een mail met aantal deelnemers naar info@epitaaf.org. Ook niet-leden zijn welkom, gelieve dan 5 euro per persoon over te schrijven op 068-2039260-56. De deelnemers mogen parkeren rond het kasteel en de neerhoeve. Tram 24 rijdt vanop de Leien naar Schoonselhof. Na de inschrijving ontvangt u een gedetailleerd plan van de begraafplaats met aanduiding van parkeermogelijkheden en route vanaf de tramhalte.

FUNERAIRE ACTIVITEITEN

Open Monumentendag Vlaanderen en 'Conflict'

Komende zondag, 11 september, is het Open Monumentendag in Vlaanderen. Dit jaar werd voor het thema 'Conflict' gekozen. Het lijkt een somber thema, maar dit is niet noodzakelijk zo op te vatten. Zoals de oude Griekse filosoof Herakleitos het eeuwen geleden zei: "Alles komt in tweedracht tot stand".

Conflict is een rijk thema waaraan heel uiteenlopend erfgoed verbonden is, dit blijkt ten volle uit het aanbod dat dit jaar is samengesteld, zie www.openmonumenten.be.

Epitaaf vzw selecteerde voor u de funerair-gelinkte activiteiten.

ANTWERPEN

- Landlopersbegraafplaats Merksplas Kolonie: gidsbeurt
- Geel: fietstocht met brochure die langs twee kerkhoven leidt

LIMBURG

- Duitse Militaire Begraafplaats Lommel: gidsbeurt
- Poolse Militaire Begraafplaats Lommel: gidsbeurt

VLAAMS-BRABANT

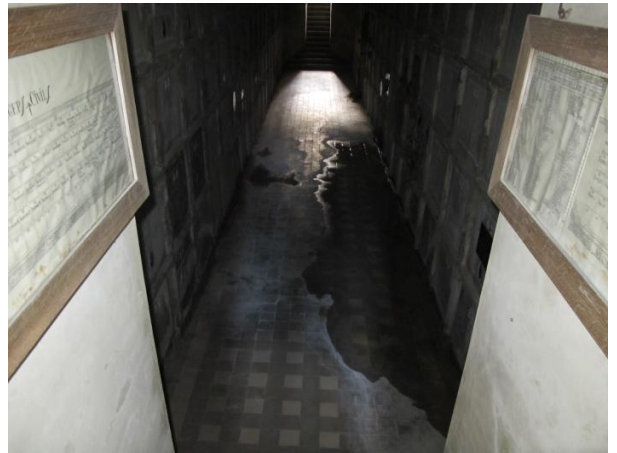
- Kerkhof Halle: kindvriendelijke gidsbeurt m.b.t. de oorlogsbunker
- Centrale Begraafplaats Leuven : Wandelingen

WEST-VLAANDEREN

- Menen - Wervik: Bus en boottocht "Grenskonflikten in het kwadraat" langs o.a. militaire begraafplaatsen
- Centrale Begraafplaats Assebroek (Brugge): wandelingen "Verzoening op de begraafplaats" (ook op zaterdag)
- Duitse Militaire Begraafplaats Vladslo (Diksmuide)
- Britse oorlogsbegraafplaats Harelbeke (Diksmuide): doorlopend gidsbeurten
- Zillebeke (Ieper): Wandeling om 14u: Conflictwandeling in en rond de palingbeek
- Ramskapelle (Nieuwpoort): Wandeling met exclusieve openstelling langs o.a. de Belgische militaire begraafplaatsen
- Oude Stedelijke Begraafplaats Roeselare: doorlopend gidsbeurten
- Wervik: Fietstocht 'Van prins Frederik tot Lt. Kuehne - Wervikse conflictlocaties' langs oa graf van Duitse militair Kuehne die nog op een burgerlijke begraafplaats ligt.

OOST-VLAANDEREN

- Stedelijke begraafplaats Aalst (gidsbeurten)
- Stedelijke begraafplaats Eeklo (gidsbeurten)
- Begraafplaats Gentbrugge (gidsbeurten in namiddag: Bommen en granaten op Gentbrugge)
- kerkhof Tereken in Sint-Niklaas (gidsbeurten)
- Zulte: Frans Militair kerkhof (gidsbeurten)
- Zulte: Oud Kerkhof (gidsbeurten)

Leuven, stedelijke begraafplaats, Monument ter bekroning van de ondergrondse galerij waar de burgerlijke en militaire oorlogsslachtoffers van WOI rusten (foto's Anne-Mie Havermans).

Wie tijdens de week van de Begraafplaatsen niet alles kon bezoeken, vindt misschien een mogelijkheid om op Open Monumentendag alsnog een gegidst bezoek te brengen aan een aantal interessante begraafplaatsen.

Bij deze willen we ook nog even terugblikken op een zeer geslaagde editie van de **Week van de Begraafplaatsen**. Tijdens de editie van 2011 namen 32 gemeenten deel en werden niet minder dan 85 rondleidingen aangeboden, evenals een zevental tentoonstellingen, één voordracht en twee toneelvoorstellingen. En last but not least: er werden meer dan 2000 bezoekers geteld. Dit is een ruime verdubbeling van de bezoekers t.o.v. 2010. Op naar een even geslaagde editie in 2012. Een uitgebreid verslag vindt u op: <http://www.grafzerkje.be/docs/Nieuwsbrief%20Week%202011.pdf>

VERSLAG VAN ACTIVITEITEN

Erfgoeddag 1 mei 2011 – Armoede

Het thema voor de erfgoeddag van de Vlaamse Gemeenschap stond dit jaar in het teken van armoede. Op het vlak van (materieel) funerair erfgoed geen eenvoudige opdracht om in een interessante bijdrage te voorzien gezien het materiële beeld van onze begraafplaatsen is bepaald door rijkdom en niet door armoede. Wie rijk was engageerde zich echter vaak in één of andere activiteit van liefdadigheid en het was logisch dat men in het aanschijn van de dood en met het ultieme en laatste oordeel voor ogen daarmee uitpakte in de hoop zo genade te krijgen voor begane zonden.

Algemeen zicht op de tijdelijke tentoonstelling in het kader van de erfgoeddag 2011 in de expositieruimte
(foto T. Verhofstadt)

De vzw Epitaaf focuste op een aantal weldoenersgraven en de verenigingen/instellingen errond. De graven werden strikt geselecteerd. In die zin dat enkel de graftekens werden weerhouden die weldadigheid expliciet vermelden of waar in de iconografie expliciet een verwijzing is naar armoede. Bijkomstigheid was ook het al of niet voorhanden hebben van interessant expositiemateriaal in de vorm van oude afbeeldingen of foto's, gipsen of andere materiële elementen.

De volgende weldoenersgraven werden geselecteerd. Te Laken de graftekens van ondernemer Robert Halot (1873-1931), de handelaar Ferdinand Nicolay (1722-1854) en weldoener Auguste Straetmans (1877-1928). Op de begraafplaats van Brussel te Evere kan men niet langs het grafteken van een van de grondleggers van het socialisme Jean Volders (1855-1896). Op de minder gekende begraafplaats van Sint-Joost-ten-Node herkennen we het grafteken van de steenrijke Jean-Nicolas Névraumont (? – 1849). Tenslotte werd het grafteken van de wisselagent Louis Dousselaere (1865-1905) op de begraafplaats van Schoonselhof weerhouden.

Een aandachtige bezoeker leest een van de zes posters (foto T. Verhofstadt).

De geselecteerde graftekens werden gefotografeerd zodoende om over een zo recent mogelijk beeld te beschikken dat kon worden geplaatst naast een historisch beeld.

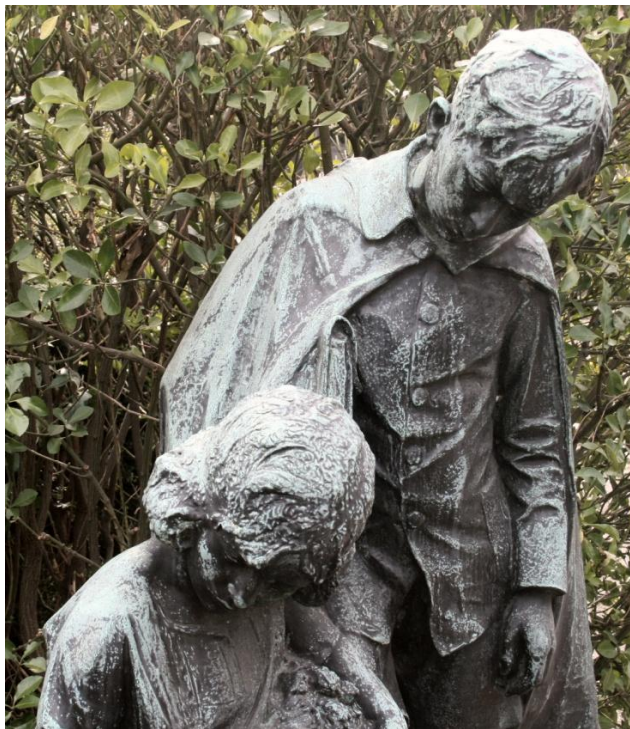
Aan historisch beeldmateriaal was geen gebrek. De rijkdom van het archief van Epitaaf – het Fonds Salu in het bijzonder – zorgde voor schitterend beeldmateriaal bij de graftekens van Robert Halot en Auguste Straetmans. Het grafteken van laatstgenoemde werd gerealiseerd door beeldhouwer Mathieu Desmarez (1877-1946) die een leerling was van Charles Van der Stappen en van Constantin Meunier aan de Brusselse Academie voor Schone kunsten. Mathieu Desmarez was ook een medewerker in het atelier van Ernest Salu. Het grafteken werd met grote zorg voorbereid zoals dat de gewoonte was in het atelier Salu. Het werd gerealiseerd naar levende modellen. Foto's in het archief van de Salu's getuigen nog van dit arbeidsintensief proces dat achter elk grafteken schuil ging.

Daarnaast werd, voor dezelfde graftekens, ook geput uit de rijke en uitzonderlijke gipsencollectie van Epitaaf. Deze gipsen, naast de historische foto's, geven de bezoeker een interessante kijk op hoe een grafteken werd uitgewerkt. Dit kwam vooral zeer goed tot uiting in het grafteken van Straetmans.

Het gipsen model van het grafteken van Auguste Straetmans (Fonds Salu – vzw Epitaaf, foto T. Verhofstadt)

Detail van de rouwende kinderen op het graf van Auguste Straetmans. In deze beeldengroep herkennen we het realisme, invloed van Meunier. Het oog voor detail – let op de kleding – en het meer anekdotische in de voorstelling kan in verband worden gebracht met het werk van de Salu's.

Ook voor het grafteken van Robert Halot kon Epitaaf putten uit dezelfde bronnen; historisch fotomateriaal en gipsen modellen. In dit geval kon zelfs aan de hand van twee gipsen modellen de evolutie van het grafteken worden getoond. Het grafteken werd immers met de grootste zorg voorbereid zodoende werden meerdere gipsen modellen uitgewerkt. Hieruit blijkt een ontwikkeling van een eerder architecturale en 'afstandelijke' compositie naar een meer sculpturale en 'empathische' voorstelling. Vooraleer tot definitieve uitvoering over te gaan werd een model op ware grootte in situ geplaatst om het grafteken in zijn omgeving te kunnen evalueren.

Het gipsen model voor het grafteken van de weldoener Robert Halot zoals uitgevoerd op de begraafplaats van Laken. Op de achtergrond een vroeger model (fonds Salu – vzw Epitaaf, foto's T. Verhofstadt).

Ernest Salu II benaderde het thema van dit weldoenersgraf vanuit een 'klassieke' iconografische invalshoek. De caritas of liefdadigheid wordt gepersonifieerd in een vrouw (moeder) die zich ontfermt over twee kinderen. Het kleinste kind draagt ze op de arm en haar andere hand legt ze beschermend over de schouder van het aan haar voeten knielende jonge meisje.

De posters van de andere weldoenersgraven werden geïllustreerd met hedendaags fotomateriaal en historisch bronnenmateriaal welke fotografisch werden gereproduceerd of gescand. De teksten waren van de hand van Linda Van Santvoort en Anne-Mie Havermans. Tom Verhofstadt zorgde voor de fotografie.

Naast de hoofdtentoonstelling op de verdieping werd aan de bezoekers eveneens een overzicht gegeven van het fenomeen armoede in de funeraire wereld aan de hand van een hele resem boeken die ter plaatse konden worden ingekeken en waarbij Pierre Brewee meer dan een woordje uitleg bezorgde. In de fonteinzaal werd hiervoor een stand opgesteld, met publicaties over begraven voor armen en zuinig begraven. Op deze manier werd kennis gemaakt met zelfgemaakte grafmonumenten, de herbruikbare kist, richtlijnen voor een armenbegravenis, de spaarclubs, doodskisten voor de doe-het-zelver, weldoeners die een deel van hun domein afstonden aan de gemeente als begraafplaats voor de armen en andere fenomenen die het thema armoede koppelden aan de begravenis- en rouwcultuur.

Pierre Brewee aan het woord aan de boekenstand in de fonteinzaal tijdens de erfgoeddag 2011.

Opnieuw bleek dat het Museum voor Grafkunst een gevarieerd publiek aantrekt. De bezoekers die voor het eerst kwamen waren aangenaam verrast, de anderen verdiepten zich in de nieuwe invalshoek die de expositie bood.

BROCHURE MONUMENTENWACHT

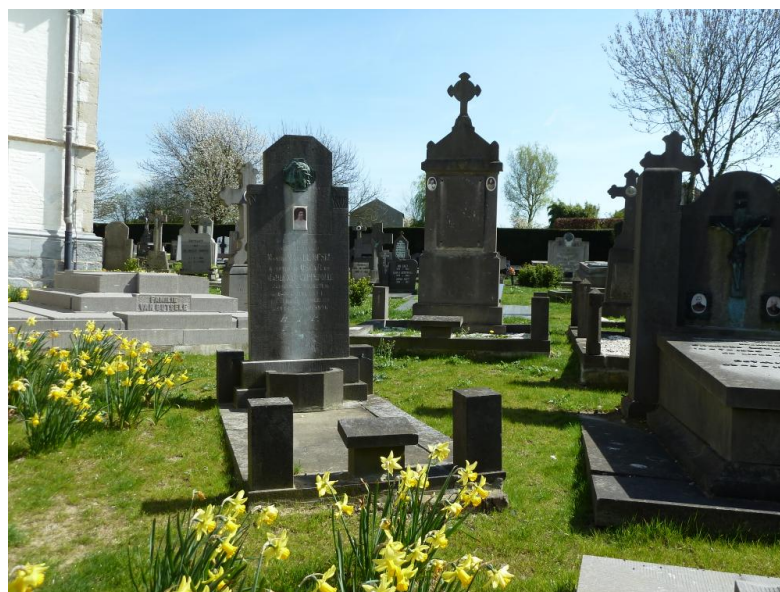
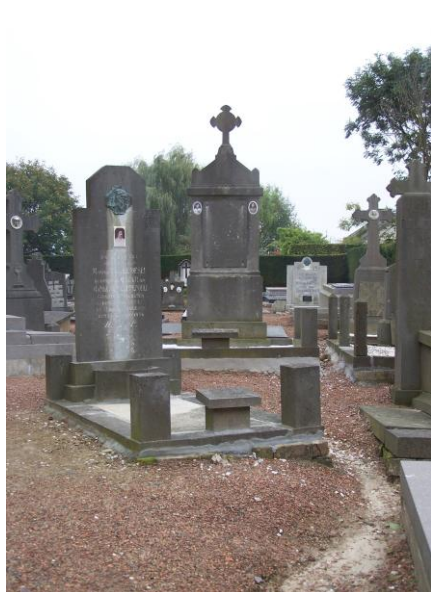
“Onderhoud van funerair erfgoed”

Monumentenwachters worden tijdens inspecties van kerkgebouwen geconfronteerd met de algehele toestand van de kerkhoven. Lokale besturen zijn zich niet altijd bewust van hun funeraire patrimonium en inzake het basisonderhoud bestaat er onwetendheid. Monumentenwacht komt hieraan tegemoet met een overzichtelijke brochure. Naast een analyse van de diverse aspecten waarmee het beheer van een begraafplaats te maken kan krijgen, biedt ze een overzicht op wat er kan misgaan en formuleert ze aanbevelingen.

De brochure bevat twee grote hoofdstukken; “begraafplaatsen” en “graftekens”. Het eerste behandelt de begraafplaatsen in hun totaliteit, de problemen op het terrein en hun onderhoud. Het tweede luik gaat concreet in op de schade, het onderhoud en het herstel van de graftekens.

Erosie: een niet te onderschatten probleem

Een kerkhof of een begraafplaats is vaak een groene oase. Echter, sinds de introductie van pesticiden midden 20ste eeuw werden vele begraafplaatsen omgevormd tot zandwoestijnen die bij regen slijk opleveren. Elders werden ze bedolven onder grijze of rode steenslag, een monotone ondergrond. Het verdwijnen van het groen had niet enkel esthetische gevolgen. De erosie die hiermee in de hand werd gewerkt had grote gevolgen, onder meer voor de stabiliteit van graftekens.

Met het LEADERproject ‘Volkegem vernieuwt, Kerselare verbindt’ bracht Monumentenwacht de pijnpunten van erosie in kaart. De doodsgesproeide teelaarde van het Sint-Martinuskerkhof werd verwijderd en de bodemerosie werd bestreden door traag groeiende grassen in te zaaien en door de bestaande hagen en planten aan te vullen. Met beperkte middelen werd een indrukwekkend resultaat bekomen, zoals blijkt uit de foto’s van het Sint-Martinuskerkhof voor en na het project.

Sinds van hogerhand werd opgelegd dat pesticiden moeten worden geweerd op begraafplaatsen, namen al diverse gemeenten positieve initiatieven. Te Eeklo, Antwerpen, Vleteren, Sint-Niklaas, ... is gras aangeplant en wordt enkel op de paden geregeld gemaaid, zodat er een variëteit aan planten de kans krijgt om zich te ontwikkelen. Zo ontstaat een beeld dat meer overeenkomt met de oorspronkelijke historische situatie, dat bovendien ecologisch verantwoord is, bodemerosie tegengaat, een esthetische meerwaarde biedt en geen extra werk oplevert aan de gemeente.

Het is pijnlijk vast te stellen dat een groot deel van de schade onbewust of goedbedoeld wordt veroorzaakt. Zo ziet men na het passeren van tractors soms dat er takken van bomen werden afgerukt of dat wortels en zerken beschadigd zijn. Door op kleine schaal in te grijpen, kunnen kosten op grote schaal uitgesteld en zelfs vermeden worden.

Onderhoud van individuele graftekens

Terecht wordt duidelijk gemaakt dat een grafteken er niet nieuw hoeft uit te zien. Korstmossen zijn een meerwaarde, het groen van het brons hoort er wel degelijk. Chemische producten zoals bleekwater zijn nefast op lange termijn. Verder wordt aangeraden om voor herstellingen en restauraties een deskundige aan te spreken. Het is ook mogelijk om, net zoals voor gebouwen, Monumentenwacht de begraafplaats te laten inspecteren. Een geoefend oog kan bepalen of een barst schadelijk is of niet, of een herstelling in eigen beheer kan gebeuren of om een gespecialiseerde tussenkomst vraagt.

Eeuwenoude grafzerken die opgericht werden in de kerk, horen niet thuis op het kerkhof. Best worden ze opnieuw in het interieur geplaatst of goed beschermd opgesteld.

Inventarisatie

In het kader van een degelijk beheer wordt -terecht- gewezen op het belang van een degelijke en uitgebreide inventaris van de begraafplaats als geheel en van de graftekens in het bijzonder. Indien de achtergrond en de waarde van de diverse graftekens gekend is, kan de materiële toestand beter worden opgevolgd en wordt duidelijk welke graftekens prioriteit krijgen bij behandeling en restauratie.

Sinds het *decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging* van 2004, zijn de lokale besturen trouwens verplicht een lijst op te maken van graftekens van lokaal historisch belang.

De brochure "*Onderhoud van funerair erfgoed*" raakt de diverse aspecten aan waarmee het beheer van een begraafplaats te maken heeft, en blijft daarbij erg concreet. Het opent de ogen en doet nadenken op welke manier, met kleine middelen, optimaal om te gaan met dit waardevolle erfgoed.

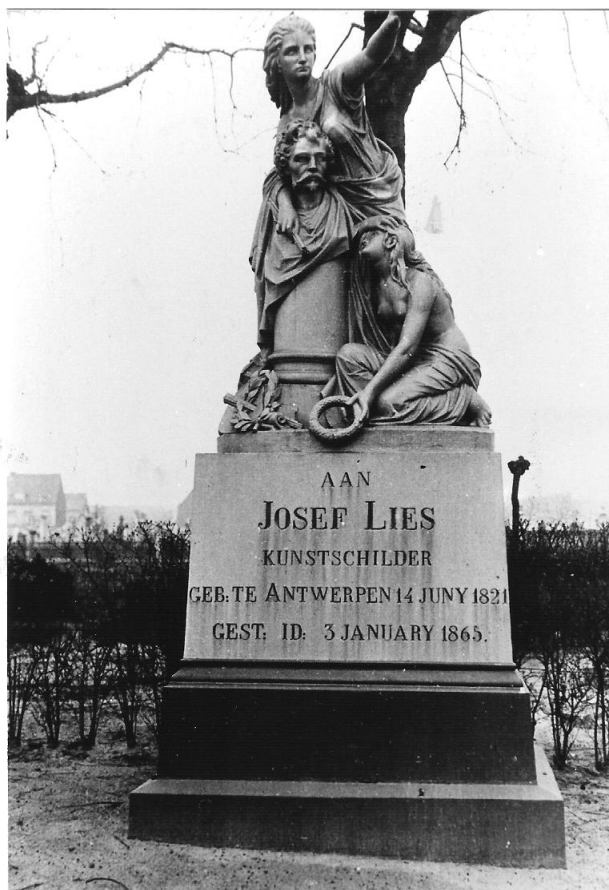
Django Maekelberg, Geert Scheirlinckx, Birgit van Laar, "*Onderhoud van funerair erfgoed*", Hasselt, 2011.

Deze brochure kadert in een reeks brochures die het preventief onderhoud aanmoedigt. Voordien werden al onderwerpen behandeld als "onderhoud van ijzerwerk" en "vegetatie op en rond gebouwen", die ook toepasbaar zijn op het funerair erfgoed. Deze brochures zijn te downloaden of te bestellen (5 euro) op:

<http://www.monumentenwacht.be/publicaties/alle-publicaties>

RESTAURATIEPROJECT

Het grafmonument van kunstschilder Jozef Lies (1821-1865)

13

Onthuld op de Antwerpse Stuivenbergbegraafplaats in 1867, overgebracht naar Kiel (foto) in 1888 en sinds 1949 geplaatst op perk Z1 van de stedelijke begraafplaats Schoonselhof; het grafteken van Jozef Lies heeft letterlijk al een hele weg afgelegd en eeuwige rust werd Jozef Lies niet gegund. Deze portret- en historieschilder wilde een burgerlijk begrafenis en werd op de “hondenhoek” van de Stuivenberg begraven. Weliswaar kreeg hij een prachtig beeld op zijn graf, dat bekostigd werd door een inzameling en dat gerealiseerd werd na een wedstrijd die beeldhouwer Jaak de Braekeleer aanwees als uitvoerder.

Momenteel is de leesbaarheid van het grafteken erg moeilijk door de verwerking van de steen. De figuren zijn aangetast en attributen zoals palet en penselen, de lauwerkans, het papier en het boek, zijn weggevreten.

Zopas werd een samenwerkingsproject opgezet tussen vzw Grafzerkje en Epitaaf vzw, waarbij vzw Grafzerkje het peterschap van dit monument zal opnemen en Lode De Clercq, bestuurslid van Epitaaf vzw, zal optreden als ontwerper van de restauratie. De restauratie zal uitgevoerd worden door een gespecialiseerd bedrijf. Grafzerkje vzw zou als peter van dit monument subsidies kunnen verkrijgen. Het gedeelte dat zelf moet worden gefinancierd zou via sponsoring worden opgevangen.

BLOEMLEZING UIT DE PERS

Epitaaf bestuurslid Pierre Brewee volgt wat er verschijnt m.b.t. funerair erfgoed in de pers en media op de voet. Hij maakt voor ons een korte samenvatting. In geen geval heeft deze bloemlezing de bedoeling om volledig te zijn maar is ze eerder opgevat om er trends in aan te wijzen en soms ook de berichten van een kritische noot te voorzien.

Peterschap begraafplaats Blankenberge

Sinds kort is het mogelijk om het peterschap te verwerven van een grafmonument op de stedelijke begraafplaats van Blankenberge. De familie Férir, die pas enkele maanden geleden zijn intrek nam in de kuststad, mocht de spits afbijten en mag zich peter noemen van het graf van de heer en mevrouw Van Den Bulck – In 't Panis. De werkgroep Funerair Erfgoed van de stad had het monument bij een inventarisatie weerhouden als waardevol. Het graf heeft een veelzeggende funeraire symboliek : het ijzeren frame rond het graf heeft de vorm van een bed en verwijst zo naar de dood als verlengstuk van de slaap. De familie Férir bezoekt regelmatig begraafplaatsen en is geïnteresseerd in het funeraire erfgoed: dit peterschap is dus zeker geen verassing. Naast het peterschap biedt de stad Blankenberge ook de mogelijkheid tot hergebruik van grafmonumenten.

Restauratie Sint-Kruis Brugge

Op het oude kerkhof van Sint-Kruis Brugge is een gespecialiseerde firma begonnen met de restauratie van enkele waardevolle grafmonumenten. Zo krijgen o.a. de graven van de familie Dezitter – Pottevin en de laatste baron van Male een grondige opknapbeurt. De graven werden allen geselecteerd op basis van het advies van de Commissie voor Graftekens. Brugge verleend trouwens aan particulieren subsidie bij restauratie van 50% op de totale kostprijs met een maximum van 2478,94 euro, voor merkwaardige graftekens of gedeelte ervan die omwille van kunsthistorische, historische, volkskundige en/of landschappelijke waarde belangrijk zijn voor het funerair erfgoed.

14

Funerair Tienen

De stad Tienen heeft met de restauratie van het monument Deken Rochette het startschot gegeven van de geplande reorganisatie van de stedelijke begraafplaats. De stad ging voor de restauratie van het monument in zee met de monumentenploeg van IGO. De restauratie van de kapel nam een jaar in beslag en kostte in totaal 58.000 euro.

Zottegem

Het stadsbestuur van Zottegem maakt werk van de begraafplaats rond de kerk van Strijpen. Het oude kerkhof is beschermd als dorpszicht en telt ongeveer een tiental waardevolle grafzerken. De opdracht om een ontwerp uit te tekenen is een eerste stap in deze geplande herwaardering en herinrichting.

OPROEP: EEN NIEUWE NAAM VOOR ERFGOED

Het FORUM VOOR ERFGOEDVERENIGINGEN, Open Monumentendag Vlaanderen en Erfgoed Vlaanderen slaan de handen in elkaar en werken samen aan de oprichting van één grote, nieuwe organisatie, die op termijn dé middenveldorganisatie in het Vlaamse erfgoedlandschap wil worden.

Op die manier krijgen de erfgoedzorgers professionelere bijstand, vrijwilligers meer armslag, ons erfgoed een stem en een gezicht, en wordt het publiek aangezet om dat erfgoed meer te beleven en te steunen. Voor die nieuwe organisatie zoeken we een naam. Een sterke naam, aantrekkelijk en fris, die beweging en actie uitstraalt en zegt waarvoor we staan. Kortom een naam die een nieuwe dynamiek geeft aan de zorg voor ons erfgoed.

Voorlopig liggen alle mogelijkheden voor een naam nog open.

Heeft u zelf een suggestie?

Stuur ze **vóór 10 oktober** door via www.eennaamvoorerfgoed.be en maak kans op een weekendje erfgoed in Limburg.

16

Alle voorstellen zijn welkom!

OPENINGSDAGEN MUSEUM VOOR GRAFKUNST IN 2011

17-18 september OMD Brussel: Conservatie en restauratie

Epitaaf was doorheen de jaren betrokken bij tal van restauraties; van het atelier Salu en van graftekens zoals dat van Marie Pleyel, architecten Suys, de familie Ghemar en van burgemeester Weyns de Rocourt.

30 oktober (11u tot 16u)

Op deze dag is het Museum voor Grafkunst en het funerair documentatiecentrum gratis te bezoeken.

LIDGELDEN EPITAAF 2011

17

- 25 € gewoon lid
- 125 € steunend lid
- 1500 € beschermend lid

overschrijven op rekeningnummer: 068-2039260-56

IBAN: be20 0682 0392 6056 BIC : GKCCBEBB

Voor de registratie en communicatie is het belangrijk om bij de overschrijving melding te maken van de naam van het lid, met adres, e-mail, jaartal lidmaatschap en één van de hierboven vermelde termen.

DE DANS ONTSPRONGEN?

De afgebeelde dood in Serienschne (Slot)

Johan De Soete

Heb je vijand lief.

In vorige bijdrageⁱ hebben we voornamelijk stil gestaan bij de dood als visueel object. In dit artikel volgen nog enkele andere biljetten, uit dezelfde beperkte periode, maar waar de dood minder op de voorgrond treedt. Toch vormt de dood nog steeds het onderliggend of het hoofdthema (bijvoorbeeld het begraven van de doden).

Hüls bei Krefeld (Rheinland/Nordrhein Westfalen)

Afmetingen: 94 x 62

Waarde: 50 – 75 Pfennig & 1 Mark

Grabowski/Mehlⁱⁱ: 635.1

Zoals reeds aangehaald komen er, naast belangrijke gebeurtenissen ook het moraliserend vingertje te voorschijn komen. Een leuk voorbeeld is de reeks van drie prenten uitgegeven door Hüls bei Krefeld.

Deze reeks kan worden beschouwd als een mini-stripreeks, waarbij het verhaal van een marktkramer centraal staat. De boodschap “Overdaad schaadt” is ook in de jaren 1920 een veel gebruikt statement. Tijdens deze periode werden deze boodschappen regelmatig verspreid in de vorm van advertenties. Dat deze bewustwordingscampagne niet alleen hier in Vlaanderen te zien was bewijzen volgende biljetten.

18

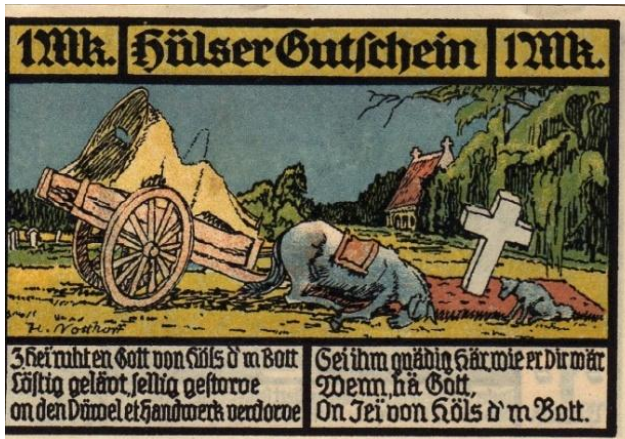
Op de eerste prent van de reeks zien we de marktkramer samen met zijn trouwe hond en zijn ezel die een lege wagen trekt.

Ook op de tweede prent zien we een vredig tafereel. De man zit ontspannen op een bankje voor een taverne te genieten van het weer. Boven de deur van de taverne lezen we ...NKWIRTSCHAFT.

In het linker tekstgedeelte van de prent lezen we:

*Dien größter Feind ist Alkohol,
Doch in der Bibel steht geschrieben:
„Du sollst auch deine Feinde lieben.“
De grootste vijand is alcohol//Doch in de Bijbel
staat geschreven//Je zal je vijand liefhebben.
Zie ook Mattheüs 5,44.*

Op de derde en laatste plaat zien we waar overmatig drankgebruik kan toe leiden.

Op een vers gegraven graf zien we de rouwende viervoeters, de verwaarloosde ezel ligt volledig uitgeput aan het graf. De kar met zeil is reeds gedeeltelijk vergaan. Het leed is dus niet alleen aan de man besteed maar ook de twee dieren lijden onder de onverstandige houding van de man.

Den goeden oude tijd.

Neugraben-Hausbruch (Hannover)

Afmetingen: 107 x 72
Waarde: 75 Pfennig
Grabowski/Mehl: 939.1 a

Op een briefje van 75 Pfennig zien we enkele doodgravers met hun lijkst voor de deur van een herberg. De opvallende rode neuzen van de dragers verwijzen naar een oud gebruik waar men de tijd nam om een hartversterker te consumeren bij een begrafenis. Het opschrift laat dan ook geen ruimte voor interpretatie: *Beerdigung mit hindernissen*. (Begrafenis met hindernissen)

Er wordt ook verwezen naar 187... Op de onderkant van het biljet wordt verwezen naar de goeie ouden tijd. "In der guten alten Zeit!"

Op de keerzijde geen illustratie maar enkel informatie over de waarde, de geldigheidsduur, die meer is dan de gebruikelijke, namelijk drie maanden. Naast het wapenschild zien we een handtekening.

Deze prent maakt deel uit van een reeks van vier waar evenveel verschillende scènes worden afgebeeld; een ongeval bij het sleeën, een scène met een zwarthandelaar en een mooi tafereeltje in de natuur van Neugraber.

Het is nog gissen naar een eventueel verband tussen de verschillende onderwerpen of taferelen.

Vlaamse roots?

Kneitlingen (BSG/Niedersachsen)

Afmetingen: 98 x 67
Waarde: 75 Pfennig
Grabowski/Mehl: 710.1 & 2

Wie Eulenspiegel im Grabe zum stehen kam. (Hoe Eulenspiegel tot rust komt in het graf.)

De reeks van de stad *Kneitlingen*. is niet alleen fascinerend omdat het een teraardebestelling weergeeft maar ook omwille van de figuur die begraven wordt, namelijk *Eulenspiegel*. De totale reeks bestaat uit twee sub-reeksen van telkens zes prenten.

20

De eerste reeks start met een afbeelding waar de trotse ouders hun kind tonen. Vervolgens zijn er een vijftal platen met spottaferelen waarop verschillende fratsen worden uitgehaald.

Ook in de tweede reeks worden de dolle avonturen van onze held afgebeeld, maar de laatste prent, welke hierboven word getoond, verwijst naar zijn einde. We zien dat zijn kist ter aarde wordt besteld. De vraag is natuurlijk of hij dan ook werkelijk begraven is. We tonen deze prent, eenmaal op gewoon papier en een versie op bütterpapier. Onder beide illustraties lezen we de naam van Günter Clausen. Het was niet de enige keer dat deze kunstenaar het personage van Uelenspiegel heeft gebruikt. Op een biljet voor de Braunschweigische Staatsbank (Grabowski/Mehl: 155.1) verwerkt hij het verhaal van Eulenspiegel bij de bakker. Deze werd uitgegeven te Braunschweiger met publicatiedatum 1 mei 1923. Het gaat over het 61ste verhaal van Tijl Uelenspiegel van Hermann Bote. Herman Botte, bewoner van Braunschweig (Brunswijk), is de auteur van het eerste gedrukte boek van Eulenspiegel. Hij heeft vermoedelijk de mondeling doorgegeven verhalen voor het eerst samengebracht en als één geheel gepubliceerd. (95 verhalen)

Andere thema's.

Naast de bovenstaande biljetten met een duidelijke verwijzing naar het begraven halen we nog enkele andere biljetten aan met andere thema's, zoals de reeks hieronder, een uitgave van stad Hamburg waar twee afbeeldingen zijn terug te vinden met verwijzingen naar overleden soldaten.

Hamburg (Braunschweig/Niedersachsen)

Afmetingen: 97 x 67
Waarde: 50 Pfenning
Grabowski/Mehl: 531.1

21

In deze reeks van drie vinden we tweemaal een afbeelding terug van gevallen soldaten. Het is ook een van de weinige biljetten waar we de typische Stahlhelm op terug vinden. Hier zien we duidelijk dat het verleden nog steeds een grote rol speelde. Het is mogelijk dat deze gevoelens terug op de voorgrond kwamen naar aanleiding van de economische moeilijkheden.

Verwijzingen naar een gedenkmonument

Esscherhausen (Braunschweig/Niedersachsen)

Afmetingen: 94 x 64
Waarde: 75 Pfenning
Grabowski/Mehl: 351.1

Op de keerzijde van onderstaand biljet zien we een verwijzing naar het oorlogsmonument te Eschershausen. Een koppel leest aandachtig de lijst met namen van gesneuvelden. Het betreft duidelijk de treurende ouders rouwend om het verlies hun zoon.

“Est ist deutscher Adel, den Tod nicht erst zu nehmen und die Toten mit Ernstund Respekt zu behandeln.“

Het citaat is afkomstig van de auteur Wilhelm Raabes. Op de keerzijde vinden we een verwijzing naar zijn geboortehuis alsook naar zijn gedenkteken.

De omgekeerde toortsen verwijzen naar het onderbroken leven. De initialen F.J. hebben we nog niet kunnen toeschrijven.

Een opgebaard lichaam.

Helmarshausen (Hessen-Nassau/Hessen)

Afmetingen: 81 x 53

Waarde: 50 Pfenning

Grabowski/Mehl: 596.1

Tenslotte een biljet uit een reeks van drie. Het verhaal handelt over een vermoeide reiziger die onderdak vraagt bij een klooster. Pas na enige tijd herkent men in de vermoeide reiziger de Verlosser, die hen op de proef stelde.

Deze reeks alleen al werd gedrukt met drie verschillende draagkleuren, namelijk bruin, blauw & olijfkleurig.

Slot:

Bij het opzoeken naar bijkomende informatie, ondermeer in het Museum van de Nationale Bank, waar we zeer goed werden geholpen, bleek dat er de laatste jaren toch een zekere herwaardering is vast te stellen voor dit type van geld. Duitsland is natuurlijk het land waar we een sterke groei zien van verzamelaars, niet alleen omdat het land groter is maar ook omdat de oplagen en diversiteit van de biljetten hoog waren. De auteurs Grabowski en Mehl hebben intussen een overzicht gemaakt en er zijn reeds 10 delen zijn verschenen zijn over alle vormen van noodgeld. Een aandachtig lezer heeft ons ook verwezen naar een artikel uit Boekenpost waar een algemeen artikel over dit type van geld verscheen.

ⁱ Tafofiel 007 – april 2011, pp. 7-14. Zie ook <http://www.epitaaf.org/periodiek.html>.

ⁱⁱ Grabowski, Hans L. en Mehl, Manfred, Deutsche Notgeld. Band 1 und 2- Deutsche Serienscheine 1918-1922, Gietl, Regensburg, 2de vermeerderde druk, 2003